

Basisschool 't Kompas

Beleid omtrent pestgedrag

2016 – 2020

Basisschool 't Kompas
De Polderstraat 44
4794 AM Heijningen
tel: 0168-463380
e-mail: w.buurma@dewaarden.nl

Inhoudsopgave

Inleiding	blz. 2
1. Wat is pesten en wat zijn de gevolgen?	blz. 3
1.1 Gevolgen voor de gepeste leerling	blz. 3
1.2 Kenmerken van pestslachtoffers	blz. 3
1.3 Kenmerken van pestkoppen	blz. 4
1.4 De middengroep	blz. 4
1.5 Oorzaken van pesten	blz. 4
2. Wat kan de school doen tegen pesten?	blz. 6
2.1 Uitgangspunten bij het aanpakken van pesten	blz. 6
2.2 Hulp aan alle betrokkenen	blz. 6
2.2.1 De leerkracht	blz. 7
2.2.2 De gepeste	blz. 8
2.2.3 De pester	blz. 8
2.2.4 De zwijgende middengroep	blz. 9
2.2.5 De ouders	blz. 10
3. Handelingwijze na signalering van pestgedrag op Basisschool 't Kompas.	blz. 11
4. Digitaal pesten	blz. 12
4.1 Vormen van digitaal pesten	blz. 12
4.2 Effecten	blz. 12
4.3 Hoe pakken wij digitaal pesten aan?	blz. 12
4.3.1 Plaatsing van naaktfoto's op het internet	blz. 12
4.3.2 Stalking en bedreiging	blz. 13
4.3.3 Roddelen via social media	blz. 13
4.3.4 Blokkeren van afzenders	blz. 13
4.4 Digitaal pesten is strafbaar	blz. 13
5. Als de situatie toch uit de hand loopt....	blz. 14
5.1 Vertrouwenspersoon en klachtencommissie	blz. 14
5.2 Seksuele intimidatie	blz. 14
5.3 Strafbaar gedrag	blz. 14
Bijlagen	
Bijlage 1: Signalen die wijzen op pestgedrag	blz. 16
Bijlage 2: Omgangsregels vanuit de Kanjertraining	blz. 17
Bijlage 3: Suggesties voor boeken in de klas	blz. 18
Bijlage 4: Suggesties voor websites m.b.t. (digitaal) pesten	blz. 19
Bijlage 5: Sociaal veiligheidsplan	blz. 20

Inleiding

Het team van basisschool 't Kompas heeft het welbevinden van de leerlingen hoog in het vaandel staan. De visie van het schoolteam is dat alle kinderen zich in de basisschoolperiode veilig moeten voelen, zodat ze de kans krijgen zich optimaal te ontwikkelen.

Voorwaarde voor een gevoel van veiligheid binnen de school, is een goed pedagogisch klimaat. Een kind dat zich veilig voelt, ontwikkelt zelfvertrouwen en een goed gevoel van eigenwaarde. Wanneer een kind gepest wordt, verdwijnt echter dat zelfvertrouwen en het gevoel van eigenwaarde. Helaas komt pesten overal voor, maar wij willen met ons beleid dit verschijnsel snel onderkennen en de kop indrukken. Door goed te signaleren m.b.v. KANvas, de veiligheidsthermometer en een jaarlijks sociogram, houden we goed in de gaten hoe het staat met het welbevinden van onze leerlingen en of er niemand buiten de groep valt. Verder proberen wij pesten te voorkomen door kinderen van groep 1 t/m 8 sociale vaardigheden aan te leren m.b.v. de Kanjermethode. Onze leerlingen worden door de leerkrachten dagelijks gestimuleerd om deze aangeleerde kanjervaardigheden te gebruiken.

Naar schatting zijn er jaarlijks 400.000 scholieren slachtoffer van pesten. Pesten heeft vooral grote gevolgen voor de psychische gesteldheid van de gepeste persoon. Het slachtoffer verliest zijn of haar zelfvertrouwen en gevoel van eigenwaarde met alle gevolgen van dien.

De sociale ontwikkeling van de pester loopt echter ook gevaar. De pester zelf leert sociaal-crimineel gedrag aan en loopt een verhoogde kans om in het criminele circuit terecht te komen.

Wij willen het op basisschool 't Kompas niet laten gebeuren dat kinderen worden bespuugd, in elkaar worden geslagen, opgewacht worden na schooltijd of worden buitengesloten.

Een duidelijke regel op school is, dat we respect hebben voor elkaar en voor elkaars eigendommen. Als dit niet gebeurt, wordt het pedagogisch klimaat binnen de school aangetast en ontstaat een ongewenste situatie. Op onze school proberen we deze ongewenste situatie te voorkomen middels het volgen van een goed gedragsbeleid, aangevuld met dit beleid rondom pestgedrag.

In dit beleidsstuk wordt steeds de 'hij'-vorm gebruikt. Dit is gedaan om de leesbaarheid van het stuk te bevorderen en impliceert niet dat meisjes niet pesten of gepest worden.

1. Wat is pesten en wat zijn de gevolgen?

De definitie van pesten is volgens Bob van der Meer(1997): 'Het systematisch uitoefenen van psychische en/of fysieke mishandeling door een of meerdere individuen op een persoon die niet in staat is zichzelf te verdedigen.'

Bij pesten is de macht ongelijk verdeeld en het is voor een slachtoffer van pesten altijd moeilijk om zichzelf te verweren. Doet hij dit wel, dan is de kans groot dat het voor de pester een reden is om het slachtoffer nog harder aan te pakken.

Pesten heeft altijd een gemene bijbedoeling: de pestkop wil zijn slachtoffer pijn doen, kwetsen of iets van hem vernielen. De pester laat zijn slachtoffer steeds voelen dat die waardeloos is. Vaak staat het slachtoffer alleen tegenover de pestkop(pen).

Pesten is structureel en brengt kinderen tot wanhoop, met desastreuze en soms zelfs fatale gevolgen.

Bij plagen is er sprake van incidenten. Een persoon zegt iets, een ander zegt iets terug en meestal is het daarna afgelopen. De machtsverhouding is hierbij gelijk. Bij plagen loopt de geplaagde geen blijvende psychische en/of fysieke schade op en is hij in staat zich te verweren.

Plagen is meestal bedoeld als geintje en heeft niet als doel de ander pijn te doen. Plagen kan juist het incasservermogen en de weerbaarheid van kinderen verhogen.

Op Basisschool 't Kompas wordt al vanaf groep 1 en 2 veel aandacht besteed aan het verschil tussen de begrippen pesten en plagen en de gevolgen van pesten en plagen. In groep 3 en 4 worden deze begrippen aangevuld met het begrip treiteren, wat de nadruk legt op de stelselmatigheid van het pesten.

1.1 Gevolgen voor de gepeste leerling

In de inleiding wordt gesproken over de gevolgen voor de psychische gesteldheid van de gepeste persoon. Concreet houdt het in dat slachtoffers een verhoogd risico lopen:

- faalangstig te worden;
- andere mensen onnodig te gaan wantrouwen;
- moeilijk relaties aan te kunnen gaan;
- psychosomatische klachten te krijgen;
- eetstoornissen te ontwikkelen;
- depressief te worden;
- te neigen tot, of daadwerkelijk over te gaan tot suïcide.

1.2 Kenmerken van pestslachtoffers

Slachtoffers van pestgedrag voldoen vaak aan een aantal van de volgende sociaal-emotionele kenmerken. Ze:

- vinden zichzelf onaantrekkelijk en waardeloos;
- hebben weinig vrienden;
- trekken zich terug van anderen;
- voelen zich vaak angstig en onzeker;
- gaan gemakkelijk huilen;
- reageren agressief;
- gaan uit pure onmacht anderen pesten.

1.3 Kenmerken van pestkoppen

De kenmerken van pestkoppen in algemene zin zijn:

- dat ze meestal sterker zijn dan het slachtoffer;
- dat ze graag stoer doen om indruk te maken op anderen;
- dat ze macht willen hebben over een slachtoffer;
- dat ze het normaal vinden agressief te reageren op tegenwerking;
- dat ze slachtoffers als waardeloos beschouwen en daarbij een hoge dunk van zichzelf hebben;
- dat ze vaak als pestkop in de groep niet erg populair zijn.

1.4 De middengroep

Naast de pester en de gepeste is er nog een derde groep die betrokken is: de zwijgende middengroep. Zij leren dat machtsmisbruik loont en zullen als gevolg daarvan, nu en in de toekomst, geen stelling durven nemen tegen machtsmisbruik en/of geweld binnen het gezin, op het werk of in de maatschappij.

Binnen de middengroep zien we de volgende zaken optreden:

- In de groep zijn er steeds enkelen die met de pestkop gaan meepesten uit angst om zelf gepest te worden.
- Sommigen gaan meepesten omdat ze er op de een of andere manier voordeel bij hopen te hebben.
- Er is ook altijd een groepje dat niet meepest, maar het ook niet voor het slachtoffer durft op te nemen.
- Sommigen hebben niet in de gaten wat er zich in de groep afspeelt.
- Af en toe zijn er gelukkig mensen die het aandurven om voor het slachtoffer op te komen.

1.5 Oorzaken van pesten

Pesten kan gezien worden als een uiting van agressie. De vraag waarom mensen zich agressief gedragen kan op twee wijzen benaderd worden.

Enerzijds is agressie op te vatten als een onontkoombaar verschijnsel dat je het best op een acceptabele manier kunt trachten te kanaliseren.

Anderzijds is agressie op te vatten als een vorm van frustratie, die het best kan worden voorkomen door de bron van die frustratie weg te nemen. Dit laatste kan bewerkstelligd worden door de omgeving die de frustratie opwekt, om te vormen. Ook kunnen er aantrekkelijke zaken worden gebruikt om als afleiding of beloning te dienen.

Vanuit de tweede genoemde opvatting kan het pesten door kinderen een aantal oorzaken hebben:

- Een problematische thuissituatie;
Hierbij is te denken aan een slechte relatie tussen ouders en kind, waarin er onvoldoende interesse is voor het kind en het agressieve gedrag van het kind niet aan banden wordt gelegd. Wanneer het kind thuis onvoldoende aandacht krijgt, kan het gebeuren dat het die aandacht op een gewelddadige manier in een andere omgeving zoekt.
- Een voortdurend gevoelde anonimiteit
Het kind voelt zich verloren in de grote groep en probeert een belangrijke persoon van zichzelf te maken, door klasgenoten te onderdrukken. Door de anonimiteit in de klas en op school, is er een gebrek aan sociale controle en zullen klas- en leeftijdsgenoten niet ingrijpen.

- Bij voortdurend in een niet passende rol gedruwd worden
Hierbij valt te denken aan het voortdurend in een typisch mannelijke of vrouwelijke rol gedrukt worden, waarbij kinderen zich moeten gedragen op een wijze die niet bij ze past.
- Voortdurend met elkaar de competitie moeten aangaan.
Op deze wijze leren de leerlingen om hun eigenwaarde af te meten aan de mate waarin ze hun klasgenoten kunnen overtreffen. Ze proberen anderen omlaag te drukken, omdat ze denken dat ze op die wijze zelf beter naar voren te komen.
- Een voortdurende strijd om macht in de klas.
Wanneer kinderen hun eigenwaarde afmeten in een hoog-laagstructuur, veroorzaakt dit spanningen die worden afgereageerd op een zondebok.
- Een niet-democratisch leefmilieu binnen de school
Als een leerkracht een autoritaire leiderschapsstijl heeft, laat hij op een onprettige manier blijken dat hij de baas is en maakt hij in zekere zin misbruik van zijn positie. Onderzoek wijst uit dat deze spanning wordt afgereageerd op een zondebok, omdat het meestal onmogelijk is om te reageren tegen die machtige en autoritaire positie van de leerkracht.

Wanneer aandacht voor pesten wordt gezien als geweld tussen kinderen of als kindermishandeling tussen kinderen onderling, dan is aandacht voor pesten noodzakelijk om aan voorlopers van geweld, kindermishandeling of crimineel gedrag een einde te maken.

2. Wat kan de school doen tegen pesten?

Al doen wij d.m.v. de Kanjertraining aan preventie en hangen de school- en pleinregels duidelijk zichtbaar in de school; we kunnen pesten niet altijd voorkomen. Pesten is een probleem dat zich niet gemakkelijk laat oplossen. Pesten spelt zich af in het verborgene. Er is dus moeizaam grip op te krijgen. Maar zelfs als het pesten opgemerkt wordt, is het voor verschillende leerkrachten moeilijk om er adequaat mee om te gaan. Toch kunnen scholen wel degelijk iets doen. Pesten kan door allerlei maatregelen tegengegaan of ontmoedigd worden. Als er van school uit een actief beleid wordt gevoerd tegen pesten, maakt dat een wereld van verschil. Het is belangrijk dat er informatie voorhanden is en dat het schoolteam bereid is daadwerkelijk iets tegen het pesten te doen.

Het vak van leerkracht vraagt veel inzet, geduld en incasseringsvermogen en houdt meer in dan alleen het overdragen van vakkennis en vaardigheden. Als leerkracht hoor je ook het doen en laten van een groep jonge mensen in goede banen te kunnen leiden. Dat betekent dat je als leerkracht allereerst zelf het goede voorbeeld moet geven en daarnaast een goede omgang met en tussen leerlingen probeert te bevorderen. Als een leerkracht een goede sfeer weet te bewerkstelligen verloopt het lesgeven gemakkelijker en voelen de leerlingen zich prettiger.

Het tegengaan van pesten is niet de taak van de leerkracht alleen, maar hij kan daaraan wel in belangrijke mate aan meewerken. Zonder kennis van zaken betreffende pesten en zonder de alertheid en inzet van de leerkracht is het onmogelijk om het pesten een halt toe te roepen.

2.1 Uitgangspunten bij het aanpakken van pesten

1. Als er pestgedrag plaatsvindt, ervaren we dat op school als een probleem voor de leerlingen (gepeste kinderen, pesters en de middengroep), de leerkrachten en de ouders van de leerlingen.
2. De school heeft een inspanningsverplichting om pestgedrag te voorkomen en aan te pakken door het scheppen van een veilig pedagogisch klimaat, waarbinnen pesten als ongewenst wordt ervaren en absoluut niet wordt geaccepteerd.
3. Leerkrachten en overblijfouders moeten ongewenst gedrag tijdig inzien en alert zijn op pestgedrag in algemene zin. Zij kunnen signaleren en vervolgens adequaat handelen. De eindverantwoordelijkheid ligt altijd bij de leerkrachten.
4. Als pesten desondanks toch optreedt, nemen de leerkrachten duidelijk stelling tegen het pesten.
5. Wanneer pesten toch weer de kop opsteekt, onderneemt de school direct stappen. (hoofdstuk 2.2)
6. Indien de problematiek geen resultaat oplevert, dan kan de vertrouwenspersoon van de school worden ingeschakeld, die het probleem onderzoekt en de directie informeert over de te nemen maatregelen.

2.2 Hulp aan alle betrokkenen

De aanpak van pestgedrag op Basisschool 't Kompas richt zich op alle betrokkenen. De aanpak gaat uit van:

- Hulp aan de leerkracht
- Hulp aan de gepeste
- Hulp aan de pester
- Hulp aan de zwijgende middengroep
- Hulp aan de ouders

2.2.1 De leerkracht

Leerkrachten hebben een sleutelrol in de aanpak van pesten op school. Zij zijn de eerst verantwoordelijken voor de aanpak. Er wordt van de leerkrachten verwacht dat zij pesten vroegtijdig signaleren en effectief bestrijden.

Om pesten te kunnen bestrijden moeten zij eerst nagaan of en hoe er wordt gepest. Dat kan door alert te zijn op signalen die kunnen wijzen op pestgedrag. (zie bijlage 1)

Niet merkbaar pestgedrag kan worden opgespoord door het invullen van KANvas, het sociogram en de veiligheidsthermometer. Deze instrumenten zijn opgenomen in de toetskalender aangaande sociaal-emotionele ontwikkeling (zie het beleidsstuk 'Handelingswijze voor de begeleiding van leerlingen met sociaal-emotionele problemen').

Om pesten zoveel mogelijk te voorkomen kunnen leerkrachten werken aan een leeromgeving die het sociaal gedrag versterkt. Op Basisschool 't Kompas wordt hiervoor de Kanjermethode gebruikt. Door het gebruik van de Kanjermethode wordt geprobeerd een schoolklimaat te scheppen dat positief gedrag uitlokt. Leerlingen leren elkaar te helpen door tips te geven, zodat ze een klasgenoot kunnen helpen iets vriendelijk te vragen. Ze leren ook vervelend gedrag te laten stoppen en elkaar te helpen als er iemand hulp nodig heeft of door een ander in het nauw gedreven wordt. Elkaar helpen door een klasgenoot uitleg te geven, te helpen bij gymlessen of te ondersteunen bij het lezen, vergroot de sociale sterkte van de leeromgeving.

Verder wordt vanaf groep 7 de weerbaarheid van individuele leerlingen vergroot d.m.v. weerbaarheidstrainingen vanuit Karate Moerdijk. Deze trainingen leert de kinderen om fysiek en mentaal sterker te worden, waardoor de kans dat ze slachtoffer of dader van pesterijen worden, verkleint. Om het inlevingsvermogen van de leerlingen te vergroten en de leerlingen te wijzen op gevolgen van pesten, wordt er aansluitend op de training, gekeken naar de film 'Spijt' van Carry Slee. Na de film volgt een groepsgebesprek over wat er in de film te zien was.

Pesten wordt op basisschool 't Kompas niet getolereerd. Leerlingen en ouders mogen verwachten dat de leerkrachten duidelijk stelling nemen tegen pesten. Dit kan gebeuren op drie verschillende manieren.

1. De niet-confronterende methode

Deze werkwijze kan worden toegepast als er sprake is van onderhuids pesten. Het heeft meestal geen zin om het vermoeden van onderhuids pestgedrag dat je als leerkracht hebt, aan de klas te vertellen, omdat de betreffende personen het zullen gaan ontkennen. Je kunt als leerkracht wel het probleem in algemenere zin aan de orde stellen. Dat kan aan de hand van onderwerpen als:

- oorlog en vrede en het gevoel van winnaars en verliezers;
- machtsmisbruik in het algemeen;
- de schending van mensenrechten en de rechten van kinderen;
- pesten op school in algemene zin, waarbij wordt ingegaan op de oorzaak en de gevolgen voor de slachtoffers, daders, meelopers en de zwijgende middengroep. Hierbij kan de leerkracht de leerlingen laten voelen wat het is om buitengesloten te worden.

2. De 'no blame'-aanpak

Deze aanpak kan worden toegepast als leerlingen actief of passief meedoen met pesten. Deze aanpak werkt het best bij kleine groepjes, maar niet bij doorwinterde pesters. Bij meelopers en passieve omstanders kan veel bereikt worden door hen te laten voelen of nadenken over datgene wat ze aan verdriet veroorzaken bij anderen. Ze kunnen actief betrokken worden bij het zoeken naar verbetering van de situatie die bij het pesten is ontstaan. De leerkracht houdt hierbij goed in de gaten of er iets gebeurt in de groep en of dat voldoende effect oplevert voor de gepeste leerling. De kern van deze 'no blame'-aanpak is: 'wat gebeurd is, is gebeurd, maar wat gaan we nu doen om het veiliger te maken?'

3. De confronterende aanpak

Deze aanpak is toe te passen wanneer een leerling merkbaar lichamelijk of geestelijk wordt mishandeld. In dat soort situaties moet de school heel duidelijk laten blijken dat het absoluut niet wordt getolereerd, anders zegt de school in feite: "Ga zo maar door".

Bij deze aanpak wordt na duidelijke stellingname door de school een gesprek gevoerd met de klas over pesten. Vervolgens worden de omgangsregels (bijlage 2) opnieuw doorgesproken en strenger aangehaald.

2.2.2 De gepeste

Natuurlijk moet er hulp worden geboden aan het gepeste kind. Kinderen die voortdurend worden gepest kunnen op twee manieren gaan reageren: ze worden passief of ze gaan uitdagen. Beide vormen van reageren zijn aangeleerd gedrag als reactie op uitstoting. Deze aangeleerde gedragingen zullen moeten worden afgeleerd. De leerkracht kan de leerling hierbij helpen middels een actieplan. Wanneer dit niet voldoende blijkt te zijn om de gepeste leerling te helpen, kan er contact worden gezocht met een instituut voor sociale vaardigheidstraining. Meer informatie over deze wijzen van hulpverlening is te vinden in het beleidsstuk 'Handelingswijze voor de begeleiding van leerlingen met sociaal-emotionele problemen'.

2.2.3 De pester

Kinderen die pesten zijn vaak fysiek en verbaal sterker dan hun klasgenoten. Mede daardoor kunnen zij zich permitteren om zich agressief op te stellen met geweld of het dreigen met geweld t.o.v. hun slachtoffer. Dat slachtoffer wordt door hun ogen als waardeloos gezien. De pesters hebben vaak minder zelfbeheersing en hebben een positieve houding ten aanzien van het gebruik van geweld.

Op het eerste gezicht lijken pesters populair te zijn binnen de groep, maar ze dwingen dat beeld af door te showen hoe sterk ze zijn en wat ze allemaal wel niet durven. In werkelijkheid (aangetoond door middel van sociogrammen) blijkt dat ze helemaal niet zo populair zijn binnen de groep.

Pesters gebruiken het verschil tussen kinderen (andere kleur haar, andere kleding, een handicap, betere of slechtere cijfers, etc.) als vals excuus om anderen het leven zuur te maken. In wezen hebben ze zondebokken nodig om hun eigen frustraties op af te kunnen reageren. Ze hebben over het algemeen geen idee van wat ze aanrichten en hebben daardoor weinig schuldgevoelens. Je kunt niet verwachten dat de pester er vanzelf mee zal ophouden. Hulp aan de pester is noodzakelijk en kan op de volgende wijze gegeven worden:

1. Een straffend gesprek.

Hierbij vertelt de leerkracht dat de leerling de regels heeft overtreden en daarom gestraft wordt. Straffen zijn besproken en inzichtelijk gemaakt binnen de groep.

2. Probleemoplossende gesprekken

Deze vervolgstap is bedoeld om de leerkracht een beeld te geven van de oorzaak van het pestgedrag van de pester. Dit is nodig om de juiste hulp te kunnen bieden. Hierbij kan de leerkracht naar aanleiding van zijn vermoedens voorzichtig verschillende gespreksonderwerpen aanroeren, zoals:

- de wijze waarop de ouders aandacht besteden aan het kind;
- lichamelijke bestraffing van ouders op wangedrag;
- lichamelijke en/ of psychische mishandeling door de ouders;
- het niet corrigeren van agressief gedrag door de ouders;
- zelf eerst gepest zijn;
- angst om zelf het mikpunt te zijn als een ander niet de zondebok is;
- zich groot voor willen doen t.o.v. anderen;

- jaloers zijn op anderen;
- verwend zijn (kind is altijd gewend om zijn zin te krijgen);
- slecht voorbeeld van ouders, leraren en andere volwassenen;
- blootstelling aan geweld op TV, internet, etc.

Zodra de oorzaak van het pestgedrag duidelijk is, wordt geprobeerd om de gevoeligheid van de pester voor wat hij met het slachtoffer uithaalt, te vergroten. Dit kan, door samen naar opnamen te kijken van gesprekken met gepeste kinderen en hun ouders. Daarna worden er met de pester afspraken gemaakt over gedragsverandering. Hiervan wordt een actieplan opgesteld, dat wekelijks wordt geëvalueerd.

3. Gesprek met de ouders

Bij het opstellen en uitvoeren van een actieplan om het gedrag van de pester te veranderen, worden de ouders altijd geïnformeerd. De ouders moet op een neutrale manier worden verteld wat de aanleiding van het actieplan is en wat het actieplan inhoudt. Van de ouders wordt medewerking verwacht om aan het probleem een einde te maken.

Als het risico bestaat dat ouders hun kind fysiek gaan bestraffen voor het pestgedrag, dan is het noodzaak om eerst aan het pestgedrag een einde te maken, voordat de ouders worden ingelicht.

4. Als het pestgedrag blijft voortduren, kan er intern of extern hulp worden ingeschakeld. Hierbij kan gedacht worden aan weerbaarheidstraining vanuit Karate Moerdijk, begeleiding aan de leerkracht door de gedragspecialist of inschakeling van het CJG.

2.2.4 De zwijgende middengroep

Onze school moet in woord en daad steeds het signaal afgeven dat pesten niet kan en dus normoverschrijdend gedrag is, waartegen een ieder stelling moet nemen. De school moet werken aan een klimaat waarin leerlingen het voor elkaar opnemen in plaats van de pesters hun gang te laten gaan. Enkele tips voor leerkrachten om de zwijgende middengroep tot bondgenoot te maken in de strijd tegen het pesten:

1. Het is nodig om het onderwerp pesten beleidsmatig aan te pakken en regelmatig aan de orde te stellen. Dit wordt gedaan door de *Kanjer methode toe te passen* en de Kanjerregels dagelijks terug te laten komen binnen het onderwijs in allerlei situaties.
2. Het duidelijk weergeven en regelmatig bepreken van de omgangsregels binnen de school, van groep 1 t/m 8.
3. Wanneer een leerkracht het probleem 'pesten' wil aanroeren, is het verstandig om *geen concrete pestsituatie uit de klas* te nemen, maar om voor een vergelijkbaar voorbeeld te kiezen. Uitgangspunten kunnen zijn een krantenartikel, een TV-uitzending, een website, een brief van een leerling of ouder van een andere school t.a.v. pesten of een (voor)leesboek of film (bijlage 3). Wanneer je niet kiest voor een voorbeeld, bestaat de kans dat de groep het probleem ontkent, bagatelliseert, het slachtoffer de schuld geeft of zegt dat het maar een grapje was. In het ergste geval gaan de pesters het slachtoffer voor zijn 'klikken' bestraffend aanpakken.
4. Het *voorbeeldgedrag van leraren* is essentieel bij het bespreken van pesten op school. Er zal minder worden gepest als er een klimaat op school heerst waarbij er duidelijkheid heerst over hoe er met elkaar wordt omgegaan, waar ruzies worden uitgesproken, waar leerlingen in hun eigenheid worden geaccepteerd, waar agressief gedrag van leerlingen, ouders en leerkrachten niet wordt geaccepteerd en waar leerkrachten duidelijk stelling aannemen tegen dergelijke gedragingen.
5. Alleen praten leidt meestal niet tot gedragsverandering. Het is beter aan den levende lijve te ervaren wat het is om buitengesloten te worden, door middel van bijvoorbeeld rollenspel.
6. Het duidelijk weergeven en regelmatig bepreken van de omgangsregels binnen de school, van groep 1 t/m 8.

2.2.5 De ouders

Leerkrachten krijgen in de praktijk te maken met ouders van slachtoffers, pesters en de zwijgende middengroep. De ouders van het slachtoffer zullen het meest geneigd zijn om de hulp van de school in te roepen, maar ook ouders van de zwijgende middengroep zullen zich misschien zorgen maken. Pesten verziekt immers de sfeer in de klas. Voor ouders van pesters kan de mededeling dat hun kind pest, behoorlijk confronterend zijn.

Adviezen van de school aan ouders van pesters:

- Neem het probleem serieus. Raak niet in paniek: elk kind loopt kans om een pester te worden.
- Praat met het kind om er achter te komen wat de mogelijke oorzaak van het pesten is.
- Maak het kind gevoelig voor wat het anderen aandoet.
- Besteed aandacht aan het kind.
- Stimuleer het kind om een sport te kiezen en zodoende zijn agressie vreedzaam en gecontroleerd kwijt te kunnen.
- Schakel, indien nodig, deskundigen in.

Adviezen van de school aan ouders van gepeste kinderen:

- Bespreek het probleem met de direct betrokken leerkracht van het kind.
- Lees samen met het kind literatuur over pesten op school.
- Beloon het kind en help het zijn zelfrespect terug te krijgen. Laat het kind merken dat het ook sterke kanten en eigenschappen heeft.
- Stimuleer het kind tot het beoefenen van een sport, zodat het in spel of een motorische oefening kan uitblinken.
- Houd de communicatie open en blijf in gesprek met het kind.
- Steun het kind in het idee dat er een einde komt aan het gepest en het buitengesloten worden.
- Laat het kind opschrijven wat het heeft meegemaakt. Dat kan emotionele reacties oproepen, waardoor de opgedane nare ervaringen verwerkt kunnen worden.
- Laat het kind deelnemen aan een sociale vaardigheidstraining, om daardoor steviger in de groep te staan en te weten hoe te handelen in bepaalde situaties.

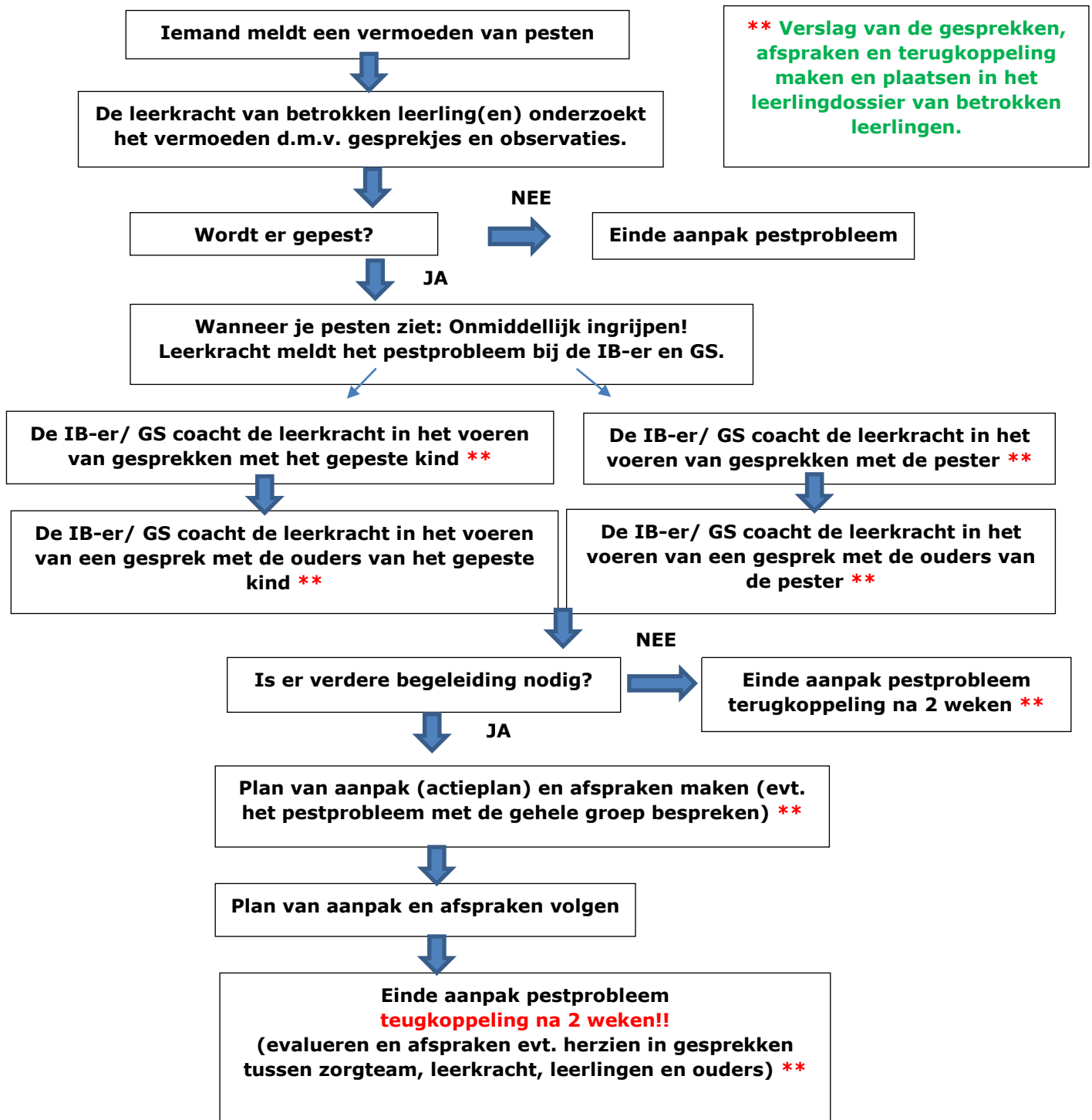
Adviezen van de school aan alle ouders:

- Neem het probleem serieus: het kan ieder kind overkomen.
- Neem de ouders van het gepeste kind serieus.
- Maak het tot een gemeenschappelijk probleem.
- Praat met uw kind over school, over relaties in de klas en wat de leerkrachten doen. Vraag je kind af en toe of er wordt gepest in de klas.
- Koppel informatie van het kind terug naar school.
- Corrigeer je kind als het voortdurend anderen uitsluit of pest.
- Geef als ouders het goede voorbeeld en wees niet neerbuigend of respectloos naar anderen.
- Leer je kind voor anderen op te komen.

3. Handelingswijze na signalering van pestgedrag op Basisschool 't Kompas.

Op basisschool 't Kompas werken wij na signalering van pestgedrag volgens het onderstaande stappenplan, dat is opgenomen in de groepsmappen.

Stappenplan Aanpak Pestprobleem

In het stappenplan worden de IB-er (intern begeleider) en de GS (gedragsspecialist) genoemd. Onze IB-er is C. van Laarhoven en onze gedragsspecialist is W. Hultermans. Zij is tevens de vertrouwenspersoon op onze school.

Indien de bovenstaande stappen niet tot het gewenste resultaat leiden, zal eerst de directeur van de school worden ingeschakeld.

Hij gaat samen met de leerkracht in gesprek met de ouders van zowel de pester als de gepeste. Er volgt een nieuw plan van aanpak (actieplan) en na twee weken wordt er teruggekoppeld.

Mocht ook dat geen resultaat hebben opgeleverd, dan kan de externe vertrouwenspersoon van de school er worden bijgehaald en worden er gepaste maatregelen genomen. Voor onze school is dhr. A. van Dorst van de ArboUnie Breda aangewezen als vertrouwenspersoon. Zijn telefoonnummer is: 06-52501975.

4. Digitaal pesten

4.1 Vormen van digitaal pesten

Digitaal pesten gebeurt op diverse manieren. Digitale pesters houden zich bezig met:

- anonieme berichten versturen via SMS, Whatsapp en social media;
- schelden, roddelen, bedreigen;
- foto's van mobieltjes en webcams op internet plaatsen;
- privégegevens op een site plaatsen;
- wachtwoorden en credits stelen en misbruiken;
- haatprofielen aanmaken;
- virussen sturen;
- happy slapping;
- het versturen van een e-mail bom.

20% van alle leerlingen in Nederland heeft te maken met digitaal pesten.

Omdat pesten via internet anoniem gebeurt en de pester niet direct ziet hoe hard een digitale pesterij kan aankomen, wordt het probleem door veel kinderen onderschat.

Voor een aantal leerlingen lijken sommige uitingen via internet een onschuldig grapje, terwijl ze zich niet realiseren en niet kunnen zien, wat het met een slachtoffer doet.

Op Basisschool 't Kompas worden de leerlingen in de bovenbouw jaarlijks van het pesten via internet en de gevolgen hiervan bewust gemaakt, door middel van lessen vanuit de Kanjermethode. Ook worden de leerlingen en hun ouders in kennis gesteld van de website www.helpwanted.nl.

4.2 Effecten

De effecten van digitaal pesten kunnen erger zijn dan bij traditioneel pesten. Opnames die via de webcam worden gemaakt, worden vastgelegd door een ander. Deze opnames verdwijnen nooit meer. Over de hele wereld kan een foto op een site staan. Foto's die eenmaal op internet staan zijn soms niet meer te verwijderen.

4.3 Hoe pakken wij digitaal pesten aan?

Door in de klas les te geven over digitaal pesten, kunnen leerlingen bewust worden gemaakt van de gevaren op internet, de effecten van digitaal pesten en de strafbare feiten. Tevens krijgen ouders van leerlingen van groep 7/8 een folder mee over digitaal pesten (mijnkindonline) en informatie over de website www.helpwanted.nl.

Hoewel het pesten via internet meestal buiten schooltijd plaatsvindt, zijn er voor de leerkracht toch mogelijkheden om de leerling te helpen. De wijze waarop dit gebeurt, is afhankelijk van de wijze waarop er wordt gepest. Hieronder volgen drie verschillende vormen van digitaal pesten, gevolgd door de wijze waarop de leerkracht het probleem kan helpen aanpakken.

4.3.1 Plaatsing van naaktfoto's op het internet

1. Luister naar de leerling. Toon hierbij begrip en veroordeel niet.
2. Neem contact op met de ouders.
3. Meld dit bij de vertrouwenspersoon.
4. Adviseer de ouders dit te melden bij de provider met verzoek tot verwijdering van de foto's. Zet de provider in dit emailadres: abuse@provider.nl.
5. Adviseer de ouders aangifte bij de politie te doen.

6. Probeer te achterhalen of de dader op 't Kompas zit en voer strafmaatregelen richting dader uit (hoofdstuk 2).

4.3.2 Stalking en bedreiging

1. Leer de leerling assertief te zijn: nee zeggen, contact afsluiten, afzender blokkeren.
2. De leerling niet laten ingaan op de stalker of de bedreigingen.
3. Breng de ouders op de hoogte.
4. Adviseer de ouders en de leerling om bewijslast te verzamelen.
5. Adviseer de ouders aangifte bij de politie te doen.

4.3.3 Roddelen via social media

1. Geef steun en luister naar de leerling.
2. Adviseer de leerling berichten te bewaren en op te slaan.
3. Probeer de dader te achterhalen via het slachtoffer.
4. Bespreek het met de gedragspecialist.
5. Spreek de pesters aan.
6. Probeer te achterhalen of de dader op 't Kompas zit en voer strafmaatregelen richting dader uit (hoofdstuk 2).

Doordat er op 't Kompas duidelijke regels worden gehandhaafd wat betreft het computergebruik, minimaliseren we de kans dat een leerling op school digitaal wordt gepest. Mocht dit echter wel gebeuren, dan is de identiteit van de dader te achterhalen door uit te zoeken van welke computer op school het bericht is verzonden. We gebruiken daarvoor de zogenaamde logfiles van de school-server (centrale computer). Hiervoor hoort de systeembeheerder benaderd te worden. We gaan na wanneer het bericht verstuurd is en welke klas op dat moment gebruik maakte van de computers. De stijl van het bericht en eventuele taalfouten kunnen de dader verraden. De dader kan wellicht ook worden gevonden door in de klas te praten over wat er is gebeurd. Soms is het niet mogelijk een dader te achterhalen en zit er niets anders op dan het effect te minimaliseren. Dat kan het beste door het slachtoffer op het hart te drukken niet te reageren op haatmail of andere ongewenste berichten en de afzender te blokkeren.

4.3.4 Blokkeren van afzenders

Sommige programma's hebben de mogelijkheid om specifieke afzenders te blokkeren. Ouders kunnen voor meer informatie verwezen worden naar de websites die worden vermeld in bijlage 4.

Op den duur loont het wellicht de moeite de leerling een nieuw mailadres te geven. Vertel je leerlingen dat ze altijd heel voorzichtig moeten zijn met het doorgeven van hun mailadres aan anderen.

4.4 Digitaal pesten is strafbaar

Er zijn verschillende vormen van digitaal pesten die strafbaar zijn. Op de website www.pestweb.nl is precies te lezen wat de maatregelen en wetgeving zijn bij de aanpak van digitaal pesten. Leerlingen realiseren zich vaak niet dat digitaal pesten in een aantal gevallen strafbaar kan zijn.

5. Als de situatie toch uit de hand loopt.....

Ondanks de aandacht voor sociaal-emotionele ontwikkeling op onze school en de consequente signalering en aanpak van pestgedrag, kan het toch gebeuren dat problemen niet worden opgelost, maar dat de situatie uit de hand loopt.

5.1 Vertrouwenspersoon en klachtencommissie

Het is mogelijk dat ouders, ondanks alle inspanningen van de school, niet tevreden zijn over de aanpak van de school wat betreft het pestprobleem. Als de gesprekken niet meer soepel verlopen, kunnen de ouders gewezen worden op de mogelijkheid tot bemiddeling door de vertrouwenspersoon van de school.

Daarnaast hebben ouders het recht om een klacht in te dienen bij de klachtencommissie van de school, die vermeld staat in de schoolgids.

5.2 Seksuele intimidatie

Pesten kan zich ook in een seksuele vorm uiten. Het kan hierbij gaan om verbale beledigingen, bekluren, het lastig vallen met seksueel getinte opmerkingen en handtastelijkheden. Klachten over seksuele intimidatie kunnen bij de bij de vertrouwenspersoon van de school worden gemeld.

5.3 Strafbaar gedrag

Pesten kan zich in extreme vormen uiten in gedragingen die strafbaar zijn. In dergelijke gevallen doen scholen er verstandig aan om het pestgedrag niet zelf op te lossen, maar hiervoor de hulp van de wijkagent of de politie in te roepen. De kwestie wordt dan verder door justitie afgehandeld. In bepaalde gevallen is het ook mogelijk dat een zaak via een zogenaamde 'Halt-verwijzing' wordt afgedaan. (Zie: www.halt.nl)

Bijlagen

Bijlage 1

Signalen die kunnen wijzen op pestgedrag

Signalen voor de leerkracht

- Een leerling wordt altijd met zijn bijnaam en nooit bij zijn eigen naam genoemd.
- Er worden steeds zogenaamd grappige opmerkingen gemaakt over een leerling.
- Een leerling krijgt steeds van alles de schuld.
- Er worden briefjes doorgegeven met vervelende teksten over een leerling.
- Er worden beledigingen geuit richting een leerling. (uitlachen, schelden, bespotten, vernederen)
- Een leerling wordt langdurig gejeind
- Er worden nare opmerkingen gemaakt over de kleding van een leerling.
- Een leerling wordt ingesloten in de klas, de gang of het plein.
- Een leerling wordt doodgezwegen.
- Een leerling wordt geïsoleerd van de groep
- Een leerling wordt buiten school opgewacht, geslagen of geschopt.
- Een leerling wordt op weg naar huis achterna gezeten en bang gemaakt
- Er wordt naar het huis van een leerling gegaan om te treiteren.
- Bezittingen van een leerling worden afgepakt of stuk gemaakt.
- Een leerling wordt als slaaf behandeld.
- Een leerling krijgt opdracht om huiswerk voor een ander te maken of het eigen werk wordt ingenomen.
- Er worden cadeaus van een leerling geëist of hij wordt afgeperst.
- Er wordt gescholden tegen een leerling
- Een leerling ontvangt e-mails of sms-berichten met een bedreigende of beledigende inhoud
- Via internet worden spullen van een leerling of zichzelf te koop aangeboden.
- Beledigende afbeeldingen van een leerling worden digitaal verspreid.
- Een leerling wordt steeds opgebeld.

Signalen voor ouders van een gepest kind

- Het kind wil niet meer naar school.
- Het kind wil niets meer over school vertellen.
- Het kind neemt nooit andere kinderen mee naar huis en wordt nooit bij anderen gevraagd.
- Het kind haalt minder goede schoolresultaten dan vroeger.
- Het kind is vaak dingen kwijt of komt met kapotte dingen thuis.
- Het kind heeft vaak hoofdpijn en/ of hoofdpijn.
- Het kind heeft vaak blauwe plekken op ongewone plaatsen.
- Het kind wil niet gaan slapen, wordt vaak wakker en heeft nachtmerries.
- Het kind wil zijn verjaardag niet vieren.
- Het kind durft niet meer alleen een boodschap te doen.
- Het kind wil niet meer de speeltuin of een club toe gaan.
- Het kind wil bepaalde kleren absoluut niet meer dragen.
- Het kind is thuis prikkelbaar, boos of verdrietig.

Bijlage 2

Omgangsregels vanuit de Kanjertraining die gelden voor alle leerlingen en leerkrachten van Basisschool 't Kompas.

1. We vertrouwen elkaar
2. We helpen elkaar
3. Je speelt niet de baas
4. We lachen elkaar niet uit
5. Je bent niet zielig
6. Je bent eerlijk zonder te kwetsen

Deze regels hangen zichtbaar in elk klaslokaal.

Bijlage 3

Suggesties voor boeken in de klas

Onderbouw

Titel	Schrijver	Uitgave
Rikki	Genechten, van, G.	Amsterdam, 2005
Elmer	Mc Kee, D.	Houten, 2005
De hele erg Ellie en nare Nellie	Kromhout, R.	Tilburg, 2005
Superliesje	Stern	Amsterdam, 2002
Paul wordt gepest	Rieger, A.	Amsterdam, 2001
Het beest heet Mona	Moeyaert/ Dendooven	Tilburg, 2001
Vuurtoren Vera	Damon, E.	Amsterdam, 1996

Bovenbouw

Titel	Schrijver	Uitgave
Pestmeiden	Wilson, J.	Amsterdam, 2005
Ik ben niet bom!	Coolwijk, v.d., M.	Baarn, 2005
Hoe overleef ik de brugklas	Oomen, F.	Houten, 2005
Spijt!	Slee, C.	Houten, 2005
Bang voor meester Tark	Bakker, de, S.	Amsterdam, 2004
Donna Lisa	Oldenhave, M.	Houten, 2004
Berenklauw	Vranken, D.	Amsterdam, 2003
Vechten tegen pesten	Leguijt, G.	Kampen, 2003
Oliviers dagboek	Vries, de, D.R.	Amsterdam, 2003
Marlis stinkt naar....	Roep, N.	Tilburg, 2002
Grijze geheimen	Aerts, M.	Voorschoten, 2001
Tirannen	Chambers, A.	Amsterdam, 1998

Film bovenbouw

Spijt!	Slee, C.; Schram, D.	2013
--------	----------------------	------

Bijlage 4

Suggesties voor websites met betrekking tot (digitaal) pesten

www.pestweb.nl

www.schoolenveiligheid.nl

Suggesties voor websites met betrekking tot mediawijsheid

www.iksurfveilig.nl

www.helpwanted.nl

www.mediaopvoeding.nl

www.mijnkindonline.nl

Suggesties voor websites voor het melden van incidenten

www.vraaghetdepolitie.nl

www.meldknop.nl

Suggesties voor websites met betrekking tot gamen

www.betergamen.nl

Bijlage 5

Sociaal veiligheidsplan

Wat	Hoe	Borging	Wie	Waar
Expertise	De school heeft 1 gedragsspecialist.			
Teamscholing	Jaarlijks wordt de scholing verzorgd door de gedragsspecialist of expertise van buitenaf	Jaarlijks wordt de scholing ingepland in het zorgrooster van de school.	Schoolteam	
Zorgbeleid	De school heeft alle afspraken en handelingswijzen op het gebied van gedrag en sociaal-emotionele ontwikkeling beschreven in een zorgbeleidsplan voor leerlingen met sociaal-emotionele problemen.	De afspraken vanuit het zorgbeleidsplan worden door alle leerkrachten nageleefd. Coaching in de naleving wordt verzorgd door de gedragsspecialist. Jaarlijks wordt het protocol geëvalueerd en aangevuld door de gedragsspecialist.	Groepsleerkrachten en gedragsspecialist	Server, link vanaf de website van school
Antipestbeleid	De school werkt met een antipestbeleid. Hierin staat omschreven wat pesten inhoudt. Er staat tevens genoteerd welke stappen er door leerlingen, ouders, leerkrachten en directie worden gezet indien er sprake is van een melding.	Het stappenplan zit in de klassenmap en wordt doorlopen wanneer er pestgedrag wordt gesignaleerd. De evaluatie van dit proces wordt met de leerkracht besproken. Jaarlijks wordt het protocol geëvalueerd en aangepast.	Groepsleerkrachten en gedragsspecialisten	Server, link vanaf de website van school
Les over 'Hoe positief om te gaan met social media.' in groep 7/8	De leerkracht geeft jaarlijks les over 'Hoe positief om te gaan met social media.' Tijdens deze lessen worden kinderen gewezen op omgangsregels op social media en gevaren als grooming, sexting en privacy-schending.	Omgaan met social media is een onderdeel van de Kanjermethode.	Leerkracht groep 7/8	

Wat	Hoe	Borging	Wie	Waar
Kanjermethod e i.c.m. Werken aan verantwoordel ijk gedrag	We werken schoolbreed met de methode 'Kanjertraining' voor de sociaal-emotionele ontwikkeling. Deze methode wordt aangevuld met vaardigheden vanuit 'Werken aan verantwoordelijk gedrag'.	De Kanjermethode staat wekelijks op het rooster. Verder wordt er van alle leerkrachten en leerlingen verwacht dat er wordt gecommuniceerd volgens de Kanjermethode.	Groepsleerkrachten en kinderen	Zorgbeleid gedrag, kalender, posters en regels in de klas.
Kanjerregels	Deze gelden schoolbreed en elke regel wordt schoolbreed aangeboden en gehanteerd. Deze regels hangen zichtbaar door de gehele school en zijn zichtbaar vanaf het schoolplein.	De leerkrachten zorgt dat de kanjerregels zichtbaar in de klassen hangen. De gedragsspecialist zorgt dat de regels ook te zien zijn in de hal en op het plein.	Groepsleerkrachten en kinderen	Door de gehele school.
Beertjes van Meichenbaum	Met de methode 'Beertjes van Meichenbaum' wordt er gewerkt aan probleeminzicht, zelfcontrole en probleemoplossende vaardigheden. We zetten de beren in de groepen 3 t/m 8 in tijdens de lessen. In de groepen 3 t/m 8 zijn ze zichtbaar aanwezig in de klas.	De stappen hangen zichtbaar in de klas	Groepsleerkrachten	In de klas
Terugkop- peling	Er wordt zeer regelmatig teruggekoppeld op de werkwijze en het gedrag van leerlingen binnen de school.	Elke teamvergadering staat sociale veiligheid op de agenda	Groepsleerkrachten en gedragsspecialist	Jaarplanning
KIJK!	In groep 1/2 wordt de sociaal-emotionele ontwikkeling van de kinderen in kaart gebracht d.m.v. het observatiesysteem KIJK!	KIJK! wordt twee keer per jaar ingevuld door de leerkrachten van groep 1/2, naar aanleiding van de observaties die zij hebben gedaan in de groep.	Groepsleerkrachten van 1/2	Server, toetskalender

Wat	Hoe	Borging	Wie	Waar
KANvas/ KIJK!	We gebruiken Kanvas als leerlingvolgsysteem op sociaal-emotioneel gebied om het beeld van zowel de leerkracht over de leerling, als van de leerling over zichzelf, in beeld te brengen. Dit gebeurt 2 keer per jaar in groep 3 t/m 8.	De signalen na elke KANvasafname worden besproken en geanalyseerd door de leerkrachten en de gedragsspecialist en zo nodig wordt er overgegaan tot een actieplan. Deze besprekingen worden genotuleerd en opgeslagen op de server.	Groepsleerkrachten 3 t/m 8 en gedragsspecialist	Server, toetskalender
Veiligheids- onderzoek en sociogram	Een keer per jaar vullen de kinderen van groep 2 t/m 8 de veiligheidsvragenlijst in van KANvas. Tevens geven alle leerlingen in een sociogram aan met wie zij wel en niet graag spelen of werken.	De gegevens van de onderzoeken worden door de gedragsspecialist geanalyseerd en gepresenteerd aan het team. Zo nodig wordt er op schoolniveau, groepsniveau of individueel niveau actie ondernomen.	gedragsspecialist en schoolteam	Server, toetskalender
Weerbaar- heidstraining	De school biedt weerbaarheidstraining aan voor de leerlingen van groep 7 en 8.	Een keer in de twee jaar wordt er in groep 7/8 een training van 10 sessies uitgevoerd.	Karate Moerdijk	Zorgbeleid gedrag
Vignet gezonde school	We werken dit schooljaar toe naar het behouden en verlengen van het vignet gezonde school. We richten ons op de sociale veiligheid. De gedragsspecialist ziet erop toe, dat het gedragsprotocol en pestprotocol volgens afspraak worden geborgd.	Het vignet verloopt op 31 januari 2020. De nieuwe aanvraag zal worden gedaan in november 2019.	Groepsleerkrachten en gedragsspecialist	Pestprotocol, zorgbeleid gedrag.
Ouder- betrokkenheid	Wanneer ouders zich zorgen maken biedt de leerkracht een luisterend oor en maakt de leerkracht verbeterafspraken met de leerling en ouders. Ook wordt er regelmatig een stukje over sociaal gedrag geschreven	Na een melding over zorgen omtrent gedrag, wordt de leerling betrokken bij de gespreksvoering. Na elk gesprek wordt er een nieuwe afspraak gemaakt om terug te koppelen met de ouders en het kind. Deze gesprekken worden	IB-er, groepsleerkrachten en gedragsspecialist	Leerlingdossier, registratiekaart pesten, nieuwsbrief, website

	<p>in de nieuwsbrief. De school organiseert samen met de OR allerlei activiteiten om de ouders op een positieve manier in de school te krijgen.</p>	<p>genoteerd in Parnassys. Wanneer het gaat om pesten wordt dit genoteerd in de registratiekaart pesten in het groepsdossier. De gedragsspecialist en IB-er schrijven regelmatig een stukje voor in de nieuwsbrief. Jaarlijks wordt de Kanjerfolder meegegeven aan de ouders. Ook nieuw aangemelde leerlingen krijgen de folder mee naar huis.</p>		
--	---	--	--	--